

Investigation of Determinants and Drivers of Rural Entrepreneurship Development in Iran: A Meta-Analysis

MARZIEH KESHAVARZ

Associate Prof., Department of Agriculture, Payame Noor University, Tehran, Iran

(Received: Oct. 12, 2017- Accepted: Mar. 14, 2018)

ABSTRACT

Increasing rates of environmental crisis, poverty, unemployment and outmigration have made it necessary to concern rural entrepreneurship. Therefore, the objective of this study was investigating the determinants and drivers of developing rural entrepreneurship in Iran. In order to achieve this goal, meta-analysis was performed on 34 rural entrepreneurship studies that were publicized until February 2017. Also, the supporting drivers of developing rural entrepreneurship were identified through systematic review of 15 studies. Findings revealed that effect sizes of the factors that determine rural entrepreneurship are not the same. However, years of experience, parents' job, attitude toward entrepreneurship and social communication have large effect sizes. Since the majority of effect sizes were not uniform across all studies, the moderate effects of gender and level of development on rural entrepreneurship were investigated. The results indicated that these heterogeneities are due to degree of effect size and they do not influence statistical significance of the effects. Furthermore, the systematic review clarified that the following drivers play important roles in developing rural entrepreneurship; entrepreneurial skills, entrepreneurial culture, modification or enactment of rules and laws and access to financial resources.

Keywords: Rural entrepreneurship, Determinant factors, Supportive drivers, Meta-analysis.

واکاوی تعیین‌کننده‌ها و پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی در ایران با رویکرد فراتحلیل

مرضیه کشاورز

دانشیار گروه کشاورزی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۹۶/۷/۲۰ - تاریخ تصویب: ۹۶/۱۲/۲۳)

چکیده

افزایش بحران‌های زیست‌محیطی، فقر، بیکاری و مهاجرت، توسعه کارآفرینی روستایی را ضروری ساخته است. لذا این پژوهش با هدف واکاوی تعیین‌کننده‌های کارآفرینی روستایی و پیشران‌های توسعه این نوع کارآفرینی انجام شده است. به‌منظور شناسایی عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی نسبت به فراتحلیل ۳۴ مقاله منتشر شده تا انتهای سال ۱۳۹۵ اقدام شد. پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی نیز از طریق مرور ساختاریافته ۱۵ مطالعه انجام شده در حوزه کارآفرینی روستایی شناسایی شدند. یافته‌ها نشان داد که اندازه اثر سازه‌های مختلف در شکل‌گیری کارآفرینی روستایی یکسان نیست. به‌نحوی که متغیرهای تجربه، شغل والدین، نگرش نسبت به کارآفرینی و ارتباطات درون‌اجتماعی اندازه اثر بزرگتری داشتند. به‌منظور توضیح بخشی از ناهمگونی یافته‌ها از دو متغیر جنسیت و میزان توسعه‌یافتگی مناطق به‌عنوان متغیرهای تعدیل‌گر استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که با در نظر گرفتن نقش متغیرهای تعدیل‌گر، معنی‌داری اندازه اثر متغیرها تغییر نخواهد کرد و تنها میزان بزرگی یا کوچکی اثرگذاری متغیرها دست‌خوش تغییر قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، مرور ساختاریافته مطالعات منتخب نشان داد که سازه‌های مختلفی به پیش‌برد اهداف توسعه کارآفرینی روستایی کمک می‌کنند که مهم‌ترین آنها توانایی‌های کارآفرینانه، فرهنگ کارآفرینی، اصلاح یا تدوین قوانین حمایتی و دسترسی به سرمایه است.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی روستایی، عوامل تعیین‌کننده، عوامل پیش‌برنده، فراتحلیل.

مقدمه

مناطق روستایی به‌دلیل شرایط خاص بوم‌شناختی و اقتصادی-اجتماعی با مسایل و مشکلات متنوعی همچون تخریب منابع پایه تولید (آب و خاک)، کاهش بهره‌وری فعالیت‌های کشاورزی، افزایش فقر، بیکاری و محدودیت فرصت‌های شغلی مواجهند. بدیهی است اتکا به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های جوامع روستایی (Bauernschuster et al., 2010)، شناخت فرصت‌های جدید (Rezvani & Najjarzadeh, 2009) و گسترش

نوآوری‌های سازگار با شرایط جوامع محلی (Heidari Sareban & Roknoddin Eftekhari, 2016) می‌تواند به کاهش این فشارها و نیز ایجاد فرصت‌های اشتغال، درآمدزایی و توسعه در مناطق روستایی منجر شود (Cho & Honorati, 2014; Poon et al., 2012; Urbano et al., 2010). همین امر موجب شده که سیاستگذاران و برنامه‌ریزان بسیاری از کشورهای جهان سوم، توسعه کسب و کارهای کوچک و ترویج فرهنگ کارآفرینی را راه‌کاری مناسب برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در

درحالی که سازه‌های متعددی در گرایش افراد روستایی به کارآفرینی نقش دارند، محدودیت‌های مختلف پژوهشی موجب شده‌اند که بسیاری از این مطالعات قادر به تبیین تصویری جامع از تعیین‌کننده‌های کارآفرینی روستایی نبوده و هر یک تنها به بیان پاره‌ای حقایق مرتبط با کارآفرینی بسنده نمایند. همچنین بیشتر مطالعات انجام شده در زمینه کارآفرینی روستایی در ایران، تنها بر یک گروه جنسیتی متمرکز بوده‌اند و شناخت کاملی در زمینه میزان شباهت یا تفاوت سازه‌های تعیین‌کننده کارآفرینی زنان و مردان روستایی وجود ندارد. با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش به واکاوی سازه‌های تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی پرداخته است.

از سوی دیگر، فعالیت‌های کارآفرینی روستایی در مقایسه با کسب و کارهای نوآورانه شهری از بهره‌وری پایین‌تری برخوردارند و احتمال شکست فعالیت‌های کارآفرینی در محیط‌های روستایی بیشتر از مناطق شهری است (Bekele & Worku, 2008; & Rijkers et al., 2010). بدیهی است توفیق کسب و کارهای نوآورانه به عوامل زیادی همچون وجود زیرساخت‌های مناسب، همکاری سازنده کارآفرینان با تأمین‌کنندگان کالا و خدمات محلی، کیفیت خدمات نهادی و وجود قوانین و سیاست‌های حمایتی مناسب بستگی دارد (Faggio & Silva, 2014). در ایران نیز همچون بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، به تناسب اهداف و گروه‌های هدف، مداخله‌گری‌های زیادی در راستای توسعه کارآفرینی انجام شده است که از آن جمله می‌توان به ارائه خدمات آموزشی در قالب مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، مهارت‌های مدیریت و تجارت و...، حمایت مالی از طریق ارائه تسهیلات بانکی، ارائه خدمات مشاوره، نظارت و پشتیبانی، تزریق اعتبارات خرد، حمایت از تشکیل شبکه‌های تجاری خرد و انتقال فناوری اشاره کرد (Maghsoudi & Davodi, 2011; Roknoddin Eftekhari et al., 2010). اما چالشی که همچنان وجود دارد این است که آیا این خدمات بسنده بوده‌اند و مداخله‌گری‌های انجام شده به تقویت کارآفرینی در مناطق روستایی منجر شده‌اند؟ به‌منظور پاسخ‌گویی به این پرسش اساسی، بررسی پیشران‌های

مناطق روستایی قلمداد کنند (Elena et al., 2015; Paul et al., 2014). در ایران نیز ضرورت توسعه کارآفرینی روستایی از سوی بسیاری از نهادها و صاحب‌نظران مورد تأکید قرار گرفته است. لازم به ذکر است که کارآفرینی به‌عنوان یک پدیده مهم اجتماعی (Farahani & Hajihosseini, 2014) فرآیند خلق ایده‌های نو و شناسایی فرصت‌های جدید است. این فرآیند، نیازمند صرف وقت و تلاش بسیار و پذیرش مخاطره مالی، روحی و اجتماعی بوده و منجر به معرفی و توسعه محصول یا خدمت جدیدی به جامعه می‌شود (Sharma et al., 2013).

هر چند فرآیند کارآفرینی در مناطق روستایی از فعالیت‌های متناظر در نواحی شهری متمایز نیست (Stathopoulou et al., 2004)، اما شرایط خاص فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی روستا (Kalantaridis & Bika, 2006; Lordkipanidze et al., 2005) از جمله بالاتر بودن مخاطره، کمبود امکانات و در پاره‌ای موارد ضعف مدیریت روستایی موجب می‌شود که زمینه‌ها و فرصت‌های کارآفرینی در محیط‌های روستایی از فعالیت‌های کارآفرینی انجام شده در مناطق شهری متفاوت باشد. همچنین جوامع روستایی به دلیل ماهیت وجودی، کارکردی و ساختاری‌شان ارتباط تنگاتنگی با محیط پیرامون خود دارند (Keshavarz & Moayed, 2016). بنابراین، عوامل محیطی همچون موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی و منظره روستا (Karimi, 2016; Lordkipanidze et al., 2005; & Rasekhi et al., 2016) به همراه سرمایه اجتماعی، نظارت روستایی و شبکه‌های اجتماعی محلی نیز تأثیرات پیچیده و پویایی را بر فعالیت‌های کارآفرینی گذاشته (Farahani & Hajihosseini, 2014) و فرآیند کارآفرینی روستایی را دست‌خوش تغییر می‌سازند (Stathopoulou et al., 2004). بنابراین توفیق در زمینه‌سازی و گسترش کارآفرینی روستایی، نیازمند شناخت همه‌جانبه سازه‌های تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی و نیز پیش‌برنده‌ها و موانع توسعه کارآفرینی روستایی است. در صورتی که شرایط برای ظهور و توسعه کارآفرینی روستایی فراهم نباشد، دستیابی به مقاصد همچون رونق اقتصادی و کاهش بیکاری بسیار دشوار خواهد بود (Bauernschuster et al., 2010; Elena et al., 2015).

توسعه کارآفرینی در محیط‌های روستایی نیز در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است. بدیهی است شناخت دقیق پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی به طراحی و اجرای برنامه‌های حمایتی اثربخش‌تر در آینده منجر شده و به نهادینه‌سازی فرهنگ کارآفرینی روستایی کمک شایان توجهی خواهد نمود.

مواد و روش‌ها

به‌منظور شناسایی پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی از روش مرور ساختاریافته استفاده گردید. مرور ساختاریافته، نظام خلاصه‌سازی، ارزشیابی و جمع‌بندی روشن و برنامه‌ریزی شده مستندات پژوهشی است. در این نوع مرور، مجموعه‌ای از رویه‌های نظام‌یافته و معیارهای معین برای انتخاب، خلاصه‌سازی و نتیجه‌گیری از متون پژوهشی به‌کار می‌رود (Petticrew & Roberts, 2006) و بر همین اساس به جستجوی مقدماتی مطالعات پیشین مبادرت می‌گردد. در صورت برخورداری پژوهش‌ها از کیفیت لازم، نسبت به استخراج، تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌های مستخرج از مطالعات اقدام می‌شود. همچنین عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی از طریق فراتحلیل مورد بررسی قرار گرفتند. فراتحلیل، رویه‌ای آماری برای تلفیق اثرات ارزیابی‌شده توسط مطالعات مختلف است که به شناخت دقیق‌تر پدیده مورد مطالعه انجامیده و با کنکاش یافته‌های مختلف زمینه تشریح همه‌جانبه پدیده را فراهم می‌سازد (Stanley, 2001).

به‌منظور گردآوری مطالعات مرتبط با کارآفرینی روستایی در ایران، نسبت به جستجوی نظام‌مند کلید واژه‌های فارسی و معادل‌های لاتین آنها با همه ترکیبات احتمالی کلمات مهم، اصلی و حساس اقدام شد. برای بالا بردن حساسیت در جستجو، از کلید واژه‌های کارآفرینی، کارآفرینی روستایی، اشتغال، عوامل تعیین‌کننده، عوامل پیش‌برنده، توسعه کارآفرینی، روستا و ایران استفاده شد. افزون بر این، معیارهای زیر برای ارزیابی مطالعات در نظر گرفته شدند: (۱) تمرکز صرف بر موضوع کارآفرینی روستایی، (۲) انجام پژوهش به‌صورت تجربی، (۳) در نظر گرفتن ساکنان مناطق روستایی به‌عنوان نمونه مورد مطالعه، (۴) برآورد دقیق عوامل

تعیین‌کننده کارآفرینی با بهره‌گیری از روش پژوهش مناسب، (۵) مطرح بودن جزئیات روش‌شناختی مرتبط با متغیرهای مورد بررسی در فراتحلیل، (۶) ذکر دقیق ابزارهای گردآوری داده‌ها و نحوه انجام نمونه‌گیری، (۷) روایی و پایایی مناسب ابزارهای گردآوری اطلاعات، (۸) ارائه مناسب نتایج در قالب اطلاعات آماری، (۹) کیفیت محتوایی مقاله و (۱۰) چاپ مقالات پژوهشی در نشریات معتبر داخلی و خارجی تا انتهای سال ۱۳۹۵. بدین ترتیب آن‌دسته از پژوهش‌ها که دارای ویژگی‌های زیر بودند از مطالعه خارج شدند: (۱) مطالعه مروری یا کتابخانه‌ای کارآفرینی روستایی، (۲) بهره‌گیری از روش‌های پژوهش کیفی برای شناسایی عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی، (۳) چاپ مقاله به صورت خلاصه مقاله یا گزارش موردی، (۴) نظرسنجی از صاحب‌نظران و کارشناسان در زمینه تعیین‌کننده‌های کارآفرینی روستایی، (۵) عدم پیروی از چارچوب نظری یا مفهومی مشخص و مستدل علمی، (۶) نامشخص بودن فرضیه‌های پژوهش و (۷) پایین بودن کیفیت محتوایی اثر.

بر اساس معیارهای ذکر شده و با بهره‌گیری از پایگاه‌های مختلف اطلاعاتی داخلی (همچون بانک نشریات کشور، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی و پرتال جامع علوم انسانی) و خارجی (مانند Science direct، Google Scholar، Web of Science و Proquest) به جستجوی مطالعات منتشر شده در زمینه کارآفرینی روستایی در ایران مبادرت گردید. داده‌های کلیدی مورد نیاز نیز از طریق فرم استخراج اطلاعات، گردآوری و ثبت شدند. این فرم دربرگیرنده اطلاعات کلی مرتبط با مقاله (عنوان، نویسنده، زمان و مکان انجام مطالعه)، مشخصات مطالعه (جامعه آماری، حجم نمونه، ابزار سنجش، میزان پایایی و روایی) و نهایتاً یافته‌های پژوهش در زمینه عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی و میزان تأثیر هر متغیر در شکل‌گیری کارآفرینی روستایی بود. مجموعه داده‌های نهایی در برگیرنده ۳۴ مقاله مرتبط با کارآفرینی روستایی بود که به‌منظور فراتحلیل عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی مورد استفاده قرار گرفتند. از یافته‌های حاصل از ۱۵ مقاله نیز برای مرور

یافته‌ها و بحث

ویژگی‌های مقالات مورد بررسی

هر چند مطالعات منتخب در ۲۰ استان مختلف کشور انجام شده‌اند، اما بیشتر پژوهش‌ها مربوط به استان‌های زنجان (۱۱/۸ درصد)، فارس (۸/۸ درصد) و ایلام (۸/۸ درصد) بوده‌اند. قدیمی‌ترین مقاله مورد بررسی در سال ۱۳۸۷ انتشار یافته و بیشترین مقالات در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ منتشر شده‌اند. حجم نمونه‌ها نیز از ۵۰ تا ۳۵۱ نفر متغیر بوده و میانه حجم نمونه ۱۴۰ نفر است. همچنین گروه‌های هدف مختلف همچون زنان روستایی (۲۹/۴ درصد)، اعضای تعاونی‌های روستایی (۱۷/۶ درصد)، جوانان روستایی (۱۱/۸ درصد) و دهیاران (۱۱/۸ درصد) برای انجام پژوهش‌ها در نظر گرفته شده‌اند. ۲۹/۴ درصد از مطالعات منتخب نیز بر روی افراد و خانوارهای روستایی تمرکز داشته‌اند. کلیه مطالعات مورد بررسی به شیوه پیمایش و توسط اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و در اکثر موارد با همکاری دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام شده‌اند. همچنین ۶۴/۷ درصد از مطالعات منتخب در مجلات علمی-پژوهشی داخلی و ۳۵/۳ درصد در مجلات خارجی انتشار یافته‌اند. توزیع فراوانی رشته تخصصی نویسندگان مقالات نیز نشانگر آن است که ۵۵/۹ درصد از پژوهشگران در رشته‌های ترویج و آموزش کشاورزی یا توسعه روستایی، ۳۸/۲ درصد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و ۵/۹ درصد در رشته‌های کارآفرینی و مدیریت صاحب تخصص بوده‌اند.

سازه‌های تعیین کننده کارآفرینی روستایی

نگاره شماره ۱ نشانگر توزیع فراوانی متغیرهای تعیین کننده کارآفرینی روستایی می‌باشد. همان گونه که در این نگاره نشان داده شده است، از میان متغیرهای منفرد؛ سازه‌های تحصیلات و دوره‌های آموزشی-ترویجی از بیشترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. با توجه به اینکه ۵۵/۹ درصد از پژوهشگران در زمینه ترویج و آموزش کشاورزی فعالیت داشته‌اند، تأکید بر دوره‌های آموزشی-ترویجی به‌عنوان یکی از عوامل تعیین کننده رفتار کارآفرینی روستایی، طبیعی بنظر می‌رسد. این امر نشانگر آن است که گرایش‌های تخصصی افراد در گزینش مبانی نظری و نیز متغیرهای مورد مطالعه نقش

ساختاریافته پیشران‌های توسعه کارآفرینی بهره‌برداری شد.

به‌منظور محاسبه اندازه اثر هر یک از متغیرهای ذکر شده در مطالعات مورد بررسی از شاخص هم‌بستگی اندازه اثر (r) استفاده شد. از آنجا که در تجزیه و تحلیل یافته‌های این پژوهش‌ها از آماره‌های متنوعی همچون تی استیودنت، آنالیز واریانس، مجذور خی و... استفاده شده بود، برای تبدیل آماره‌های مذکور به هم‌بستگی اندازه اثر (ES_r) از فرمول‌های پیشنهاد شده توسط لپسی و ویلسون (Lipsey & Wilson, 2001) به شرح زیر استفاده شد:

$$ES_r = \frac{t}{\sqrt{t^2 + df}}$$

$$ES_r = \sqrt{\frac{\chi^2}{N}}$$

$$|ES_r| = \frac{\sqrt{F}}{\sqrt{F + n_1 + n_2 - 2}}$$

پس از آن نسبت به محاسبه میانگین اندازه اثر اقدام شد. در این راستا با توجه به نرمال نبودن اندازه اثرها از ضریب فیشر بهره گرفته شد:

$$Z_r = 0.5 \log_e \left[\frac{1+r}{1-r} \right]$$

همچنین برای تلفیق اندازه اثرها بر اساس روش وزن‌دهی Stouffer از فرمول زیر استفاده شد:

$$Fisher Z = \frac{\sum w_j Z_r}{\sum w_j}$$

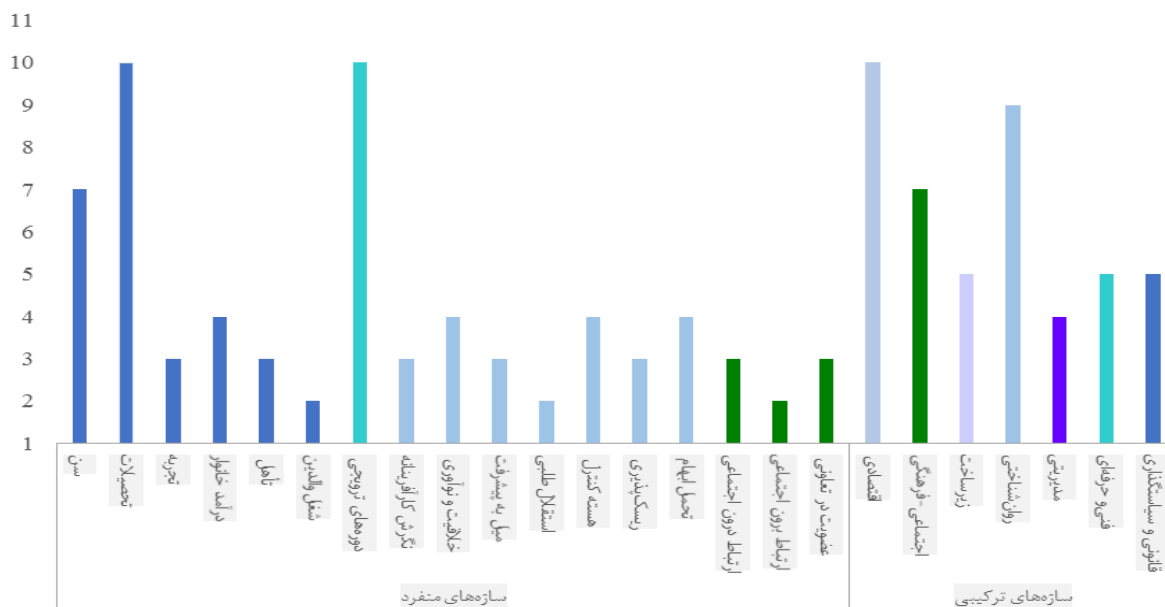
در فرمول فوق، w_j همان حجم نمونه هر یک از مطالعات می‌باشد. از سوی دیگر، تجانس یا همگنی اندازه اثرها نیز با بهره‌گیری از فرمول زیر مورد بررسی قرار گرفت:

$$\chi^2_{(k-1)} = \sum (N_j - 3) (Fisher Z - Fisher \bar{Z})^2$$

در فرمول فوق، k تعداد مقالاتی است که در فراتحلیل وارد شده‌اند.

بسیاری دارند. همچنین هر چند مجموعه‌ای از متغیرهای منفرد روان‌شناختی (با فراوانی ۲۳) توسط پژوهشگران مختلف مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما تعدد و تنوع سازه‌های روان‌شناختی زمینه‌ساز رفتار کارآفرینی موجب شده که سهم هر یک از این متغیرها به تنهایی در

مطالعات کارآفرینی روستایی محدود باشد. مطابق نگاره شماره ۱، از میان سازه‌های منفرد روان‌شناختی؛ خلاقیت و نوآوری، هسته کنترل و تحمل ابهام به‌میزان بیشتری مورد توجه قرار گرفته‌اند.

نگاره ۱- توزیع فراوانی متغیرهای تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی

کارآفرینی تأکید کرده‌اند. بهره‌گیری برخی مطالعات منتخب از این چارچوب‌های نظری (به‌خصوص نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده) موجب شده که نقش سایر عوامل در شکل‌گیری رفتار کارآفرینی روستایی مغفول بماند.

جدول شماره ۱ نشانگر اندازه اثر سازه‌های تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی است. در این جدول آماره‌هایی مانند حدود پایین و بالای اندازه اثر، متوسط هم‌بستگی وزن‌دهی شده، ضریب فیشر و میزان ناهمگونی گزارش شده است. مروری بر یافته‌های مندرج در جدول شماره (۱) نشانگر آن است که حدود بالایی و پایینی مقادیر اندازه اثر متعلق به اکثر متغیرهای منفرد و ترکیبی، مثبت است. مفهوم این یافته آن است که متغیرهای مذکور نقش مثبتی در زمینه‌سازی کارآفرینی در محیط‌های روستایی داشته‌اند. با وجود این، حد پایینی اندازه اثر برخی متغیرهای منفرد مانند سن، استقلال‌طلبی و عضویت در تعاونی و متغیر ترکیبی عوامل اقتصادی منفی بوده است. این یافته مبین این است که در برخی مطالعات، عواملی مانند افزایش سن،

از میان سازه‌های ترکیبی زمینه‌ساز کارآفرینی روستایی، عوامل اقتصادی و روان‌شناختی به‌میزان بیشتری مورد توجه قرار گرفته‌اند و نقش سازه‌های مدیریتی در شکل‌گیری رفتار کارآفرینی کمتر مورد بررسی قرار گرفته است (نگاره ۱). یکی از دلایل مترتب بر این امر این است که برای دهه‌های متمادی، رویکرد غالب در مطالعات کارآفرینی چنین بوده است که عوامل شخصیتی و جمعیت‌شناختی مهم‌ترین سازه‌های پیش‌بینی‌کننده رفتار کارآفرینی در افراد و نهادها هستند (Byers et al., 1997; Guerrero et al., 2008) و تنها در دهه‌های اخیر نقش عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نهادی و فناورانه بر فرآیند کارآفرینی مورد تأکید قرار گرفته است (Turker & Selcuk, 2009). همچنین بیشتر الگوها و نظریه‌های مورد استفاده در مطالعات کارآفرینی مانند مدل رویداد کارآفرینی (Shapero & Sokol, 1982)، نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (Ajzen, 1991) و مدل دیویدسون (Davidsson, 1995) بر نقش سازه‌های فردی و روان‌شناختی بر رفتار

درون اجتماعی بزرگ است (جدول ۱). به بیان دیگر، متغیرهای مذکور نقش بسزایی در تبیین رفتار کارآفرینی روستایی داشته‌اند.

از سوی دیگر، اندازه اثر متغیرهای تحصیلات، درآمد خانوار، دوره‌های آموزشی-ترویجی، خلاقیت و نوآوری، ارتباطات برون اجتماعی، عوامل اجتماعی-فرهنگی، زیرساختی، روان‌شناختی، فنی-حرفه‌ای و قانونی و سیاستگذاری متوسط است (جدول ۱). اندازه اثر سایر متغیرها کوچک است. لازم به ذکر است که نرخ باسوادی و میزان تحصیلات در مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری، پایین‌تر است، اما دوره‌های آموزشی-ترویجی که با اهداف مختلفی همچون تغییر دانش، نگرش و مهارت‌های افراد روستایی طرح‌ریزی و اجرا شده‌اند، به همراه دوره‌های مهارت‌محور فنی و حرفه‌ای توانسته‌اند خلاء کمبود آموزش‌های رسمی در مناطق روستایی را تا حدودی پر کرده و بر توسعه کارآفرینی در این مناطق تأثیر متوسطی داشته باشند.

عضویت در تشکل‌های اجتماعی (شرکت‌های تعاونی) و سازه‌های اقتصادی، ساکنان مناطق روستایی را از رویکرد به مشاغل کارآفرینانه بازداشته‌اند. اما آنچه در مطالعات فراتحلیل به‌عنوان مبنای تجزیه و تحلیل مورد توجه قرار می‌گیرد، مقدار متوسط اندازه اثر است.

همان‌گونه که در جدول شماره (۱) مشاهده می‌شود، علامت اندازه‌های اثر وزن‌دهی شده تمامی مقادیر متغیرهای منفرد و ترکیبی مثبت است. این یافته نشانگر آن است که تمام متغیرهای مورد بررسی، نقش مثبتی در شکل‌گیری رفتار کارآفرینی ساکنان مناطق روستایی داشته‌اند. با وجود این، متفاوت بودن بزرگی اندازه اثر و سطح معنی‌داری نشان می‌دهد که میزان اثرگذاری این عوامل در شکل‌گیری و توسعه کارآفرینی روستایی یکسان نبوده است.

با توجه به طبقه‌بندی انجام شده توسط کوهن (Cohen, 1988)، اندازه اثر متغیرهای تجربه، شغل والدین، نگرش نسبت به کارآفرینی و ارتباطات

جدول ۱- متغیرهای تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی

متغیرها	حد پایین اندازه اثر	حد بالای اندازه اثر	متوسط r وزن‌دهی شده	Z	ناهمگونی
متغیرهای منفرد					
سن فرد	-۰/۳۸	۰/۳۰	۰/۰۶	۷/۱۴	۶/۲۹
تحصیلات فرد	۰/۲۱	۰/۶۸	۰/۴۱	۲۲/۲۵	۵/۳۰
تجربه	۰/۲۰	۰/۶۶	۰/۵۰	۲۶/۹۰	۹/۱۴
درآمد خانوار	۰/۱۲	۰/۵۸	۰/۴۰	۲۱/۱۸	۸/۹۹
تأهل	۰/۰۱	۰/۳۲	۰/۲۱	۱۵/۳۳	۵/۹۵
شغل والدین	۰/۵۸	۰/۸۰	۰/۶۹	۲۸/۲۵	۳/۹۰
دوره‌های ترویجی	۰/۰۵	۰/۷۵	۰/۳۶	۲۴/۸۸	۶/۹۵
نگرش به کارآفرینی	۰/۳۹	۰/۷۳	۰/۵۸	۲۶/۱۷	۸/۲
خلاقیت و نوآوری	۰/۱۹	۰/۶۵	۰/۳۱	۱۹/۶۳	۱۱/۱۸
میل به پیشرفت	۰/۱۸	۰/۵۳	۰/۲۹	۱۶/۴۳	۳/۲۶
استقلال طلبی	-۰/۰۸	۰/۴۱	۰/۲۳	۱۵/۷۱	۱۵/۹۳
هسته کنترل	۰/۰۶	۰/۴۰	۰/۱۸	۱۱/۰۱	۳/۲۷
مخاطره‌پذیری	۰/۲۰	۰/۳۵	۰/۲۶	۹/۱۵	۱/۶۵
تحمل ابهام	۰/۱۸	۰/۲۸	۰/۲۳	۱۰/۰۵	۱/۲۹
ارتباط درون اجتماعی	۰/۴۲	۰/۸۶	۰/۶۶	۲۴/۱۷	۱۷/۶۷
ارتباط برون اجتماعی	۰/۲۵	۰/۶۶	۰/۴۰	۲۰/۳۱	۴/۵۹
عضویت در تعاونی	-۰/۲۴	۰/۷۲	۰/۲۴	۹/۴۶	۳/۰۳
متغیرهای ترکیبی					
اقتصادی	-۰/۱۹	۰/۶۴	۰/۲۵	۸/۹۳	۸/۰۹
اجتماعی-فرهنگی	۰/۱۰	۰/۵۳	۰/۳۶	۲۰/۱۷	۳/۳۷
زیرساختی	۰/۳۷	۰/۵۷	۰/۴۰	۲۵/۰۳	۱/۰۴
روان‌شناختی	۰/۱۴	۰/۶۹	۰/۴۳	۲۰/۱۴	۴/۴۶
مدیریتی	۰/۱۵	۰/۵۴	۰/۲۷	۱۱/۰۵	۲/۴۹
فنی و حرفه‌ای	۰/۲۱	۰/۶۵	۰/۴۵	۲۶/۹۳	۲/۶۸
قانونی و سیاستگذاری	۰/۱۲	۰/۷۲	۰/۳۳	۱۹/۱۸	۷/۲۵

$p < 0.05$, $p < 0.01$, $p < 0.001$

توسعه‌یافتگی مناطق نیز بر اندازه اثر متغیرهای مختلف اثرگذار است. به‌نحوی که اندازه اثر تحصیلات ($r = 0.23$) در آمد خانوار ($r = 0.15$)، نگرش نسبت به کارآفرینی ($r = 0.32$ vs. 0.17 ; $t = 7.32$, $p < 0.001$)، مخاطره‌پذیری ($r = 0.16$ vs. 0.06 ; $t = 3.30$, $p < 0.01$) و عوامل اقتصادی ($r = 0.19$ vs. 0.03 ; $t = 5.72$, $p < 0.001$) در مناطق برخوردار بیشتر از منطقه‌های کمتر برخوردار است. این در حالی است که اندازه اثر متغیرهای میل به پیشرفت ($r = 0.12$ vs. 0.27 ; $t = 6.16$, $p < 0.001$)، ارتباطات درون اجتماعی ($r = 0.40$ vs. 0.16 ; $t = 12.89$, $p < 0.001$)، عوامل زیرساختی ($r = 0.05$ vs. 0.24 ; $t = 3.42$, $p < 0.01$) و مدیریتی ($r = 0.05$ vs. 0.13 ; $t = 2.29$, $p < 0.05$) در روستاهای کمتر برخوردار بیشتر از مناطق برخوردار است.

پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی

جدول شماره (۲) نشانگر پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی است. همان‌گونه که در این جدول مشخص شده است، عوامل زیادی در پیش‌برد اهداف توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی نقش دارند. ضمن اینکه سهم هر یک از این عوامل در بسترسازی و رشد کارآفرینی روستایی متفاوت است. بر اساس یافته‌های مطالعات منتخب، "توانایی‌های کارآفرینانه"، مهم‌ترین عامل پیش‌برنده توسعه کارآفرینی روستایی است. در این راستا، کسب مهارت‌های کارآفرینانه همچون شناخت صحیح بازار، توانایی تجزیه و تحلیل عرضه و تقاضای کالاها و خدمات، توانایی شناخت فرصت‌ها و تهدیدهای سرمایه‌گذاری و کسب و کار و همانند آن، مهم‌ترین نقش را در ارتقاء ظرفیت کارآفرینی روستایی ایفا می‌کند. ضمن اینکه ارائه آموزش‌های مهارتی و حرفه‌ای و نیز بسترسازی برای کسب تجارب کارآفرینانه می‌تواند به بهبود توانایی‌های کارآفرینی این افراد منجر شود. همچنین تأمین زیرساخت‌های فیزیکی کارآفرینی (جدول ۲) مانند آب، برق و گاز، جاده و حمل و نقل مناسب، انبارهای نگهداری محصولات و نیز پوشش فراگیر رسانه‌های جمعی و شبکه‌های مخابراتی در توسعه کارآفرینی روستایی نقش بسزایی دارند.

همچنین یافته‌های این فراتحلیل بیانگر نقش متوسط سازه‌های قانونی-سیاستگذاری در توسعه کارآفرینی روستایی است (جدول ۱).

مروری بر میزان ناهمگونی منعکس شده در جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که اکثر اندازه اثرها یک‌نواخت نیستند و در مطالعات مختلف به‌نحو معنی‌داری متفاوت هستند. به بیان دیگر، همواره نمی‌توان با بهره‌گیری از این متغیرها به خوبی نسبت به پیش‌بینی کارآفرینی روستایی اقدام نمود. تنها متغیرهایی که در امر پیش‌بینی کارآفرینی روستایی اثرات تقریباً همگونی را نشان داده‌اند، مخاطره‌پذیری، تحمل ابهام و سازه‌های زیرساختی هستند. برای توضیح این ناهمگونی، از دو متغیر جنسیت و میزان توسعه‌یافتگی مناطق، به‌عنوان متغیرهای تعدیل‌گر استفاده شد. به این‌منظور یافته‌های حاصل از مطالعاتی که بر روی زنان روستایی تمرکز یافته بودند با نتایج سایر پژوهش‌هایی مقایسه شد که بر مردان روستایی متمرکز بوده‌اند. همچنین با استخراج فهرست دهستان‌های مورد مطالعه در پژوهش‌های منتخب و بهره‌گیری از نتایج سرشماری عمومی انجام شده توسط مرکز آمار ایران، مناطق بر اساس شاخص‌های توسعه به دو دسته برخوردار و کمتر برخوردار تقسیم شدند.

یافته‌های این فراتحلیل نشان داد که اندازه اثر سن مردان و زنان به‌صورت معنی‌داری متفاوت است. به‌نحوی که مردانی که به کارآفرینی روی آورده‌اند، جوان‌تر از زنان بوده‌اند ($r = 0.17$ vs. 0.07 ; $t = 2.61$, $p < 0.01$). همچنین اندازه اثر تأهل ($r = 0.24$ vs. 0.16 ; $t = 2.85$, $p < 0.01$)، تجربه ($r = 0.27$ vs. 0.12 ; $t = 6.16$, $p < 0.001$)، استقلال طلبی ($r = 0.14$ vs. 0.05 ; $t = 2.93$, $p < 0.01$) و ارتباطات برون اجتماعی ($r = 0.40$ vs. 0.23 ; $t = 12.89$, $p < 0.001$) در مردان به‌صورت معنی‌داری بزرگتر از زنان بود. این در حالی است که اندازه اثر دوره‌های آموزشی- ترویجی ($r = 0.16$ vs. 0.26 ; $t = 5.10$, $p < 0.001$) و سازه‌های اجتماعی- فرهنگی ($r = 0.13$ vs. 0.32 ; $t = 7.32$, $p < 0.001$) در زنان به‌طرز معنی‌داری بزرگتر از مردان بود. جنسیت بر سایر متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش، تأثیر معنی‌داری نداشت. از سوی دیگر، مطابق یافته‌های فراتحلیل میزان

جامعه به کارآفرینان به خصوص کارآفرینان زن و تقویت فرهنگ مشوق کارآفرینی می تواند زمینه توسعه این رویکرد پویا و ضروری را در روستاها فراهم نماید. بر اساس یافته های جدول شماره ۲، تلاش فرد برای رفع وابستگی درآمدی به خانوار و راه اندازی کسب و کار مستقل به همراه توانایی انجام سرمایه گذاری های توأم با حد معقولی از مخاطره می تواند به ارتقاء سطح فرهنگ کارآفرینی در جوامع روستایی کمک نماید.

یافته های جدول شماره (۲) حاکی از آن است که "فرهنگ کارآفرینی" دومین پیشران مهم توسعه کارآفرینی روستایی است. بر اساس یافته های مطالعات مورد بررسی، راه اندازی انجمن های کارآفرینی در محیط های روستایی، ایجاد مراکز رشد و توسعه شرکت های تعاونی دارای رویکردهای کارآفرینانه می تواند نقش مهمی در بسترسازی فرهنگی کارآفرینی روستایی داشته باشد. افزون بر این، اصلاح نوع نگاه

جدول ۲- پیش برنده های توسعه کارآفرینی روستایی

درصد از کل	شمارگان	پیش برنده های توسعه کارآفرینی
۱۱/۶۵	۲۹	اصلاح/ تدوین قوانین حمایتی
۶/۴۳	۱۶	قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی
۰/۸۰	۲	قوانین مالکیت فکری و حمایت از صاحبان ایده
۱/۶۱	۴	قوانین حمایتی مربوط به جذب سرمایه بیرونی و تأمین امنیت بازار
۲/۸۱	۷	اصلاح قوانین بر مبنای سیاست خصوصی سازی و ارائه مشاوره
۶/۴۳	۱۶	شرایط بازار
۱/۶۱	۴	رقابت پذیری فعالیت
۱/۲۰	۳	نزدیکی به بازارهای محلی و منطقه ای
۲/۰۱	۵	وجود بازار مناسب برای محصولات یا خدمات تولید شده
۱/۶۱	۴	وجود بازارهای جدید بیرونی برای عرضه تولیدات و خدمات
۱۰/۸۴	۲۷	دسترسی به سرمایه
۶/۰۲	۱۵	دسترسی به تسهیلات دولتی
۴/۸۲	۱۲	دسترسی به منابع سرمایه مولد
۹/۶۳	۲۴	فناوری، تحقیق و توسعه
۲/۰۱	۵	سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه به منظور افزایش بهره وری تولید
۱/۲۰	۳	دسترسی به صنعت
۲/۸۱	۷	تأمین امکانات نرم افزاری و سخت افزاری فناورانه
۳/۶۱	۹	دسترسی کافی به فناوری اطلاعات
۳۸/۵۷	۹۶	توانایی های کارآفرینانه
۱۲/۸۵	۳۲	آموزش و تجربه کارآفرینانه
۱۵/۲۷	۳۸	کسب مهارت های کارآفرینانه
۶/۴۳	۱۶	زیرساخت های فیزیکی کارآفرینی
۴/۰۲	۱۰	برقراری ارتباط با نهادها و متخصصان مرتبط با کارآفرینی
۱۷/۲۶	۴۳	فرهنگ کارآفرینی
۲/۸۱	۷	نوع نگاه نسبت به مخاطره
۳/۶۱	۹	نوع نگاه جامعه به کارآفرین به خصوص کارآفرینان زن
۲/۸۱	۷	آرزوی داشتن کسب و کار مستقل
۱/۲۰	۳	فرصت طلبی و اشتیاق به انجام کارهای بزرگ
۲/۰۱	۵	علاقه کارآفرینان موفق به انتقال تجربیات
۴/۸۲	۱۲	وجود انجمن کارآفرینی، مراکز رشد یا تعاونی در مناطق روستایی
۵/۶۲	۱۴	ظرفیت های منطقه ای
۲/۸۱	۷	منابع طبیعی منطقه
۱/۶۱	۴	تنوع فعالیت ها در منطقه
۱/۲۰	۳	امنیت در فضای روستا

کارآفرینانه و نیز برقراری پیوند میان کارآفرینان محلی و بازارهای منطقه‌ای، ملی یا بین‌المللی نقش مهمی در توسعه کارآفرینی روستایی دارد. ضمن اینکه، فعالیت‌های کارآفرینانه می‌بایست متناسب با ظرفیت‌ها و منابع هر منطقه انتخاب شوند. تأمین فضای امن اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی نیز می‌تواند محرک مناسبی برای گسترش کارآفرینی در این مناطق باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش با هدف شناسایی تعیین‌کننده‌های کارآفرینی روستایی و پیشران‌های توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی انجام شد. همان‌گونه که در این فراتحلیل نشان داده شد، مطالعات مختلف، مجموعه‌ای از سازه‌های مختلف فردی، اقتصادی، روان‌شناختی، اجتماعی، آموزشی و نهادی را به‌عنوان تعیین‌کننده‌های کارآفرینی روستایی مورد ارزیابی قرار داده‌اند. همچنین در حالی که برخی مطالعات به بررسی نقش متغیرهای منفرد و غیردسته‌بندی شده در زمینه‌سازی کارآفرینی روستایی پرداخته‌اند، سایر پژوهش‌ها تلاش کرده‌اند از طریق انجام تحلیل عاملی و دسته‌بندی گویه‌ها در قالب سازه‌های ترکیبی به واکاوی تعیین‌کننده‌های کارآفرینی در محیط‌های روستایی بپردازند. از سوی دیگر، مطالعات منتخب با توجه به مبانی نظری مختلف، متغیرهای متفاوتی را برای تجزیه و تحلیل عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی روستایی برگزیده‌اند.

یافته‌های این فراتحلیل نشانگر نقش انکارناپذیر سازه‌های فردی همچون برخورداری از تجربه راه‌اندازی کسب و کار مستقل، نگرش مساعد نسبت به کارآفرینی، تحصیلات و فراگیری مهارت‌های فنی- حرفه‌ای در شکل‌گیری کارآفرینی روستایی است، اما همان‌گونه که در بخش یافته‌ها نیز اشاره شده، می‌بایست در کنار سازه‌های فردی به نقش عوامل اجتماعی (مانند سرمایه‌های درون و برون اجتماعی)، نهادی (برگزاری دوره‌های آموزشی ترویجی و مشارکت روستاییان در دوره‌های توانمندسازی ترویجی) و زیرساختی (فراهم بودن زیرساخت‌های فیزیکی) نیز در تحقق کارآفرینی روستایی توجه کرد و سیاست‌گذاری‌های توسعه کارآفرینی را با توجه به واقعیت‌های محلی جوامع

از سوی دیگر "اصلاح یا تدوین قوانین حمایتی" سومین پیش‌برنده مهم توسعه کارآفرینی روستایی می‌باشد (جدول ۲). بر اساس یافته‌ها، وضع و اصلاح قوانین شفاف و مناسب اقتصادی و مالیاتی همچون در نظر گرفتن تخفیف‌های مالیاتی برای کارآفرینان روستایی، ارائه یارانه به صنایع و کارگاه‌های مستقر در محیط‌های روستایی، تسهیل ارائه خدمات بانکی در زمینه نحوه وثیقه‌گذاری و گسترش خدمات بیمه می‌تواند امنیت اقتصادی تلاش‌های کارآفرینانه را تا حدودی تأمین نماید. در کنار حمایت‌های اقتصادی، اصلاح قوانین جاری کشور در زمینه خصوصی‌سازی و بسترسازی مناسب برای نهادینه‌سازی فعالیت‌های بخش خصوصی نیز می‌تواند به تحقق کارآفرینی روستایی منجر شود.

مطابق یافته‌های جدول شماره (۲)، "دسترسی به سرمایه" چهارمین پیشران توسعه کارآفرینی روستایی است. در مطالعات مذکور بر نقش تسهیلات دولتی و نیز سایر منابع سرمایه‌ای مانند اراضی کشاورزی، ماشین‌های کشاورزی و درآمد حاصل از سایر مشاغل در تحقق اهداف توسعه کارآفرینی روستایی تأکید شده است. از سوی دیگر، تمرکز نهادهای دولتی بر ساماندهی و ارتقاء "فناوری، تحقیق و توسعه" نیز می‌تواند نقش بسزایی در توسعه کارآفرینی روستایی داشته باشد (جدول ۲). در این راستا، ایجاد امکان دسترسی کافی و با کیفیت ساکنان مناطق روستایی به فناوری اطلاعات و ارتباطات و نیز تأمین امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مورد نیاز شاغلان روستایی به‌خصوص در زمینه فناوری‌های نوین تولید مؤثر خواهد بود. ضمن اینکه نهادهای دولتی متولی مدیریت جوامع روستایی و سایر نهادهای دولتی فعال در عرصه‌های تولید و ارائه خدمات می‌بایست بودجه مورد نیاز برای انجام پژوهش‌های فناورانه و کارآفرینانه را تأمین نمایند تا از این رهگذر امکان ارائه خدمات بهتر به مناطق روستایی فراهم شود. همچنین دو مؤلفه "شرایط بازار" و "ظرفیت‌های منطقه‌ای" از دیگر عوامل پیش‌برنده کارآفرینی روستایی هستند (جدول ۲). بر اساس یافته‌ها، تقویت رقابت‌های سالم و سازنده در میان تولیدکنندگان مختلف شهری و روستایی، ایجاد بازارهای مناسب برای عرضه تولیدات

یافته‌های فرا تحلیل نشان داد که سازه‌هایی همچون توانایی‌های کارآفرینانه، فرهنگ کارآفرینی، اصلاح و تدوین قوانین حمایتی و دسترسی به سرمایه از مهم‌ترین پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی محسوب می‌شوند. با توجه به این یافته‌ها، برای اینکه کارآفرینان روستایی بتوانند از قابلیت‌های خود به شکل مطلوبی در جهت توسعه کسب و کارهای نوپا استفاده کنند، بایستی علاوه بر تأمین زیرساخت‌های لازم در منطقه، مورد حمایت همه‌جانبه نهادهای دولتی و سیاستگذار نیز قرار گیرند. این در حالی است که بر اساس یافته‌های مطالعات منتخب، نبود پشتیبان مناسب از چالش‌های مهم کسب و کارهای کوچک و متوسط روستایی در راستای بقا و تداوم تولید است. توصیه می‌شود نهادهای سیاستگذار و متولی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی کشور با در نظر گرفتن سیاست‌های حمایتی زیر و تسهیل فرآیند توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی زمینه بقا و دوام این کسب و کارها را فراهم سازند:

حمایت از ایجاد و توسعه شبکه‌های کارآفرینی روستایی به منظور افزایش تعاملات و تسهیل انتقال تجارب موفق؛

جمع‌آوری، تحلیل و ارائه اطلاعات و روندهای بازار مصرف در وضعیت موجود و سال‌های آتی با هدف تقویت کسب و کارهای موجود و معرفی فرصت‌های شغلی آینده؛

بهبود سطح تفکر خلاقانه کارآفرینان روستایی با هدف افزایش تاب‌آوری کسب و کارهای نوپا در شرایط بحرانی؛

برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه برقراری تعامل سازنده و همدلانه با ذی‌نفعان؛

حمایت مادی و معنوی از بخش خصوصی و تشویق ساکنان مناطق روستایی برای راه‌اندازی کسب و کارهای نوپا و نیز به‌کارگیری سیاست‌های تشویقی برای کارآفرینان روستایی؛

تغییر نگرش آحاد جامعه نسبت به کارآفرینی روستایی از طریق حضور صاحبان کسب و کارهای موفق در رسانه‌های جمعی و مجامع محلی؛

روستایی پایه‌ریزی و اجرا نمود. چرا که پیدایش رفتار کارآفرینانه در جوامع روستایی نه تنها مستلزم برخورداری از آمیزه‌ای از توانمندی‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی است، بلکه فراهم بودن بسترهای نهادی، فرهنگی و زیرساخت‌ها نیز در تحقق این مهم نقش بسزایی دارند.

در بسیاری از مطالعات، لزوم توجه به سازه‌های غیرفردی محلی در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با کارآفرینی (Kalantaridis & Bika, 2006; Romanelli & Bird, 2001) مورد تأکید قرار گرفته است. با این حال، سازه‌های زیرساختی، فرهنگی و نهادی در مطالعات مبتنی بر متغیرهای منفرد و دسته‌بندی نشده چندان مورد توجه قرار نگرفته‌اند. لذا توصیه می‌شود در مطالعات آتی به واکاوی دقیق نقش این عوامل در تحقق کارآفرینی روستایی پرداخته شود تا با شناخت صحیح میزان تأثیر این سازه‌ها در شکل‌گیری کارآفرینی، زمینه گسترش فرهنگ کارآفرینی در مناطق روستایی بیش از پیش فراهم گردد.

از سوی دیگر، یافته‌های فراتحلیل نشان داد که با در نظر گرفتن نقش متغیرهای تعدیل‌گری همچون جنسیت یا توسعه‌یافتگی مناطق روستایی، میزان اثرگذاری سازه‌های تعیین‌کننده کارآفرینی تغییر می‌یابد. به‌نحوی که برخی عوامل تعیین‌کننده رفتار کارآفرینی در مردان روستایی از زنان متفاوت است. همچنین پیش‌نیازهای مناطق توسعه‌یافته و کمتر توسعه‌یافته روستایی برای تحقق کارآفرینی روستایی متفاوت است. توصیه می‌شود برنامه‌ریزی توسعه کارآفرینی روستایی با توجه به میزان توسعه‌یافتگی مناطق مختلف و نیز جنسیت گروه‌های هدف انجام شود. به علاقه‌مندان به مطالعه در حوزه کارآفرینی روستایی نیز پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی، انجام مطالعات مقایسه‌ای در مناطق، گروه‌های هدف و حتی رسته‌های شغلی مختلف را مورد توجه قرار دهند تا مشخص گردد که آیا ناهمگونی شناسایی شده در مطالعات منتخب حوزه کارآفرینی روستایی ناشی از واقعیت‌های مناطق روستایی بوده یا تنها حاصل تفاوت‌های موجود در روش‌شناسی پژوهش‌ها می‌باشد.

- برگزاری جشنواره و بازارچه‌های کارآفرینی در مناطق مختلف روستایی به منظور ترویج فرهنگ کارآفرینی روستایی؛
- اصلاح و تقویت نظام اقتصادی و مالیاتی کشور با هدف پاسخ‌گویی به نیاز کارآفرینان روستایی
- ایجاد ثبات رویه و شفاف‌سازی قوانین مرتبط با فعالیت‌های کارآفرینانه؛
- تشویق به سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی و تسهیل شرایط دریافت تسهیلات کارآفرینی؛
- ایجاد صندوق‌های سرمایه‌گذاری مختص مناطق روستایی و تأمین مالی فعالیت‌های کارآفرینی مخاطره‌آمیز روستایی؛
- سامان‌دهی و هدایت کسب و کارهای روستایی از طریق مراکز رشد و کارآفرینی روستایی و استقرار شتاب‌دهنده‌ها در سطح محلی.

REFERENCES¹

1. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
2. Alibaygi, A.H., & Pouya, M. (2011). Socio-demographic determinants of entrepreneurial intentions: A case from Iran. *African Journal of Business Management*. 5(34), 13316-13321. *
3. Alidoust, S., & Lashgarara, F. (2013). Barriers of entrepreneurship development of rural women (case study of Garmsar County). *Agricultural Extension and Education Research*, 6(1), 7-16 (In Farsi) *
4. Bauernschuster, S., Falck, O., & Heblich, S. (2010). Social capital access and entrepreneurship. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 76, 821-833.
5. Bekele, E., & Worku, Z. (2008). Factors that affect the long-term survival of micro, small and medium enterprises in Ethiopia. *South African Journal of Economy*, 7(3), 548-568.
6. Byers, T., Kist, H., & Sutton, R.I. (1997). Characteristics of entrepreneur: Social creatures, not solo heroes. In: R.C. Drof, (Ed.), *The handbook of technology management*, Boca Raton: CRC Press LLC, Available at: <http://stanford.edu/e140a/content/Characteristics.html>.
7. Cho, Y., & Honorati, M. (2014). Entrepreneurship programs in developing countries: A meta regression analysis. *Labour Economics*, 28, 110-130.
8. Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
9. Dadvarkhani, F., Rezvani, M.R., Imani Gheshlaghi, S., & Bozarjemehry, Kh. (2011). Analyzing the role of tourism in the development of rural youth entrepreneurship (the case study: Kandovan village, Osku County). *Quarterly Journal of Human Geography Research*, 43(78), 169-196 (In Farsi) *
10. Darban Astane, A., Firoozai, M.A., & Ghadiri Masoom, M. (2012). The study of relationship between rural administrator's entrepreneurial skills and organizational performance (case study: Qazvin rural administration province). *Journal of Rural Research*, 3(9), 27-59 (In Farsi) *
11. Davidsson, P. (1995). Determinants of entrepreneurial intentions. Paper presented at the *RENT LX Workshop*, Nov. 23-24, Piacenza, Italy.
12. Elena, H., Sorina, M., & Rus, D. (2015). A predictive model of innovation in rural entrepreneurship. *Procedia Technology*, 19, 471-478.
13. Faggio, G., & Silba, O. (2014). Self-employment and entrepreneurship in urban and rural labor markets. *Journal of Urban Economics*, 84, 67-85.
14. Farahani, H., & Hajihosseini, S. (2014). An evaluation about potentials of rural areas for entrepreneurship and developing empowerment in villagers, case: Shawl district in Buin Zahra township. *Journal of Rural Research*, 4(4), 715-748 (In Farsi) *
15. Faraji Sabokbar, H., Badri, S.A., Sojasi Qidari, H., Sadeghloo, T., & Shahdadi, A. (2011). Entrepreneurship development ranking in rural areas by using of PROMETEE technique. *Quarterly Journal of Human Geography Research*, 43(75), 53-68 (In Farsi) *
16. Fathi, H., Movahedi, R., Saadi, H., Naderi- Mahdi, K., & Zolikhahi-Saiar, L. (2011). Rural children and their parents' participation in entrepreneurship: The case of villages around Sanandaj City. *African Journal of Agricultural Research*, 6(31), 6547-6554. *
17. Ghiasvand Ghiasy, F., & Hosseini, S.J.F. (2012). Studying the variables that separate entrepreneurial and non-entrepreneurial agricultural producer cooperatives (APCs) for predicting group membership. *African Journal of Agricultural Research*, 7(5), 721-725. *

¹ منابع ستاره‌دار، در انجام فراتحلیل مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

18. Ghiasvand Ghiasy, F., Hosseini, S.J.F., Malekmohammadi, I., & Hosseini, M. (2009). Factors influencing the entrepreneurship in Iran's agricultural cooperatives. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(2), 1170-1176. *
19. Guerrero, M., Rialp, J., & Urbano, D. (2008). The impacts of desirability and feasibility on entrepreneurial intentions: A structural equation model. *International Entrepreneurial Management Journal*, 4, 35-50.
20. Hashemi, S., Mehrabi, A.A., Imeni, S., & Najahi, A. (2011). Rural development with emphasis on employment and entrepreneurship: case study of Shabab sub-county, Ilam province. *Quarterly Journal of Village and Development*, 14(1), 35-58 (In Farsi) *
21. Heidari Sareban, V. (2012a). Prioritization of rural women' entrepreneurship barriers. *Quarterly Journal of Woman's Studies Sociological and Psychological*, 10(2), 159-177. *
22. Heidari Sareban, V. (2012b). Affecting factors on farmers' entrepreneurship on rural regions, case study: Meshkinshar County. *Geography*, 10(35), 263-278 (In Farsi) *
23. Heidari Sareban, V., & Roknoddin Eftekhari, A.R. (2016). Analysis of the influential factors on farmers' empowerment, case study: Adrabil province. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 47(3), 743-754 (In Farsi)
24. Hosseini, S.J.F., Bakhtiari, M., & Lashgarara, F. (2012). The role of micro credit funds in developing entrepreneurship among rural women in Iran. *American Journal of Scientific Research*. 44, 38-43. *
25. Hosseini, T., & Lashgarara, F. (2014). Identifying the effective factors on development of entrepreneurship skills of rural women cooperatives in Fars province. *Agricultural Extension and Education Research*, 7(2), 13-34 (In Farsi) *
26. Imani Jajarmi, H., & Pourrajab, P. (2011). Measurement and analysis of entrepreneurship characteristics of dehyaran by emphasis on peripheral factors (case study: village dehyaran of Miyandoab). *Journal of Rural Research*, 1(1), 67-96 (In Farsi) *
27. Jamshidi, A., Jomeini, D., & Nazari Sarmazeh, H. (2013). Investigating drivers and barriers of entrepreneurship development for rural women. *Quarterly Journal of Woman & Society*, 4(2), 137-166 (In Farsi) *
28. Kalantaridis, C., & Bika, Z. (2006). Local embeddedness and rural entrepreneurship: Case-study evidence from Cumbria, England. *Environment and Planning A*, 38, 1561-1579.
29. Karimi, S. (2016). Studying the effects of individual and environmental factors on entrepreneurial opportunity recognition: Moderating effect of entrepreneurial environment. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*. 47(2), 511-520 (In Farsi)
30. Keshavarz, M., & Moayedi, M. (2016). Challenges of agricultural extension systems in adaptation to climate change: The perception of Fars agricultural specialists. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*. 47(2), 453-466 (In Farsi)
31. Khoshnodifar, Z., Ghonji, M., Mazloumzadeh, S.M., & Abdollahi, V. (2016). Effect of communication channels on success rate of entrepreneurial SMEs in the agricultural sector (a case study). *Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences*, 15, 83-90. *
32. Kord, B., & Abtin, A. (2013). Investigating factors affecting on entrepreneurship development in Sistan & Baloochestan province (with emphasis on development of rural growth centers, IT development and women empowerment). *Journal of Geography and Development*, 32, 1-14 (In Farsi) *
33. Lashgarara, F., & Ghashghaei, F. (2014). Identifying factors affecting on the development of rural women entrepreneurship in Tehran province. *Agriculture Science Developments*, 3(11), 351-353. *
34. Lashgarara, F., Ghanaatpisheh, E., & Dinpanah, G. (2014). The role of entrepreneurship education in psychological empowering of rural women cooperatives in Shiraz city. *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*. 3(8), 434-438. *
35. Lashgarara, F., Roshani, N., & Omid Najafabadi, M. (2011). Influencing factors on entrepreneurial skills of rural women in Ilam City, Iran. *African Journal of Business Management*, 5(14), 5536-5540. *
36. Lipsey, W., & Wilson, D. (2001). *Practical meta-analysis*, Thousand Oaks, CA, Sage.
37. Lordkipanidze, M., Brezet, H., & Backman, M. (2005). The entrepreneurship factor in sustainable tourism development. *Journal of Cleaner Production*, 13(8), 787-798.
38. Maghsoudi, T., & Davodi, H. (2011). Entrepreneurship development strategies in agriculture cooperatives in Iran. *American-Eurasian Journal of Agriculture & Environmental Sciences*, 10(2), 283-289. *
39. Mohammadi, Z., & Lashgarara, F. (2013). The role of entrepreneurship education on empowering rural entrepreneurs of Ilam province. *Agricultural Extension and Education Research*, 6(2), 61-72 (In Farsi) *
40. Najafi Kani, A.A., Hesam, M., & Ashor, H. (2015). The assessment of entrepreneurship status in rural areas- case of southern Astarabad in Gorgan. *Quarterly Journal of Space Economy and Rural Development*, 4(11), 37-56 (In Farsi) *

41. Papzan, A., Zarafshani, K., Tavakoli, M., & Papzan, M. (2008). Determining factors influencing rural entrepreneurs' success: A case study of Mahidasht township in Kermanshah province of Iran. *African Journal of Agricultural Research*, 3(9), 597-600. *
42. Paul, K.C., Hamzeh, A., Samah, A., Ismail, I.A., & D' Silva, J.L. (2014). Value of social network for development of rural Malay herbal entrepreneurship in Malaysia. *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 130, 59-64.
43. Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
44. Poon, J.P.H., Thai, D.T., & Naybor, D. (2012). Social capital and female entrepreneurship in rural regions: Evidence from Vietnam. *Applied Geography*, 35, 308-315.
45. Rajaei, Y., Yaghoubi, J., & Donyaei, H. (2011). Assessing effective factors in development of entrepreneurship in agricultural cooperatives of Zanjan province. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 1521-1525. *
46. Rasekhi, B., Ghambarali, R., & Alibeigi, A.H. (2016). Investigating the role of competencies and environmental factors on the success of rural entrepreneurs in the Kermanshah township. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*. 47(2), 521-532 (In Farsi)
47. Rezaei, R., & Najafi, B. (2015). Barriers of starting and expanding home based businesses in rural areas of Urmia County. *Journal of Entrepreneurship Development*, 8(3), 433-451 (In Farsi) *
48. Rezvani, M.R., & Najjarzadeh, M. (2009). Study and analysis of villagers' background knowledge on entrepreneurship in the process of rural development (case study: South Baraan district, Isfahan County). *Journal of Entrepreneurship Development*, 1(2), 161-182 (In Farsi) *
49. Rijkers, B., Söderbom, M., & Loening, J. (2010). A rural-urban comparison of manufacturing enterprise performance in Ethiopia. *World Development*, 38(9), 1278-1296.
50. Roknoddin Eftekhari, A., Sojasi Qidari, H., & Razavi, H. (2010). Strategies for agricultural entrepreneurship development in rural areas: Case study of villages of Khodabandeh County. *Quarterly Journal of Village and Development*, 13(3), 1-29 (In Farsi) *
51. Romanelli, E., & Bird Schoonhoven, C. (2001). The local origins of new firms, in *The entrepreneurship dynamic: Origins of entrepreneurship and the evolution of industries*, Stanford University Press, Stanford, CA.
52. Saberiyan, M., & Sabouri, M.S. (2014). Factor analysis of the factors influencing the development of rural women entrepreneurship (case of study: members of micro-credit funds in Semnan). *Journal of Iranian Social Development Studies*, 6(4), 107-115 (In Farsi) *
53. Shapero, A., & Sokol, L. (1982). Social dimensions of entrepreneurship. In: C. Kent, D. Sexton, & C. Vesper (Eds.), *The Encyclopedia of entrepreneurship*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 72-90.
54. Sharma, M., Chaudhary, V., Bala, R., & Chauhan, R. (2013). Rural entrepreneurship in developing countries: Challenges, problems and performance appraisal. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(9), 1035-1040.
55. Sojasi Qidari, H., Roknoddin Eftekhari, A., & Pourtaheri, M. (2014). Determination and evaluation of eco-tourism entrepreneurship development indicators in rural areas. *Geographical Outlook in Human Research*, 26, 45-70 (In Farsi) *
56. Stanley, T. (2001). Wheat from Chaff: Meta-analysis as quantitative literature review. *Journal of Economical Perspectives*, 15(3), 131-150.
57. Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., & Skuras, D. (2004). Rural entrepreneurship on Europe: A research framework and agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 10(6), 404-425.
58. Tabibzadeh, M., & Lashgarara, F. (2013). Identifying entrepreneurship skills development requirements of rural women in the Qom province. *Agricultural Extension and Education Research*, 6(4), 61-72 (In Farsi) *
59. Turker, D., & Selcuk, S.S. (2009). Which factors affect entrepreneurial intention of university students? *Journal of European Industrial Training*, 33(2), 142-159.
60. Urbano, D., Toledano, N., & Soriano, D. (2010). Analyzing social entrepreneurship from an institutional perspective: Evidence from Spain. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1, 54-69.
61. Yadollahi Farsi, J., & Razavi, S.M. (2012). The role of human and social capital in youth entrepreneurship in Korbal rural areas. *Quarterly Journal of Human Geography Research*, 44(79), 103-116 (In Farsi) *
62. Yaghoubi Farani, A., Soleymani, A., Movahedi, R., & Eskandari, F. (2014). Effects of educational and institutional factors on rural women entrepreneurship (case study: Hamedan province). *Journal of Entrepreneurship Development*, 6(2), 115-134 (In Farsi) *